

'קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין' – על תפיסת עולם תנינית והיפוכה.

אני רוצה שהיום נעיין בנס שמופיע אצלנו בפרשת השבוע ונראה את המשמעויות הרוחניות של הנס הזה שעושה משה ואהרן לפני פרעה. נקרא בפסוקים בפרשת וארא¹; "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: כי ידבר אלכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ואמרת אל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנין: ויבא משה ואהרן אל פרעה ויעשו כן כאשר צוה ה' וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין". מה שה' אמר, כך היה. אהרן זורק את המטה, המטה הופך לתנין. "ויקרא גם פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם חרטמי מצרים בלהטיהם כן" – חז"ל אומרים שזלזלו על כך על משה ועל אהרן, מקום שהוא כולו מלא קסמים וכישופים, אתה בא והופך את המטה שלך לנחש? מה עשית בזה? "וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינם ויבלע מטה אהרן את מטתם: ויחזק לב פרעה ולא שמע אלהם כאשר דבר ה'".

מה קרה כאן? אומר המדרש בפסיקתא² לפי שנקרא פרעה תנין, התנינים הגדול הרובץ בתוך יאורו, לפיכך נהפך המטה לפניו לתנין, סימן לו כשם שהמטה הזה בלע שאר המטות כך הוא עתיד ליבלע בתוך היס'.

מה בדיוק הכוונה ב'תנין'? יש בזה כמה דעות. רש"י אומר שמדובר בנחש. לכאורה מהמדרש הזה מדובר בתנין כמו שאנחנו מכירים היום, מה זה תנין? התנינים הגדול הרובץ בתוך יאוריו, ממש תנין של ימינו. יש כאן גמרא מאוד מעניינת בשבת³ – "ויבלע מטה אהרן את מטתם, אמר רבי אלעזר נס בתוך נס". מה הנס בתוך נס? מסביר רש"י⁴ 'לאחר שחזר ונעשה מטה בלען, ולא כשהוא תנין, דלא כתיב 'ויבלע תנין אהרן'. באה הגמרא בשבת ואומרת, הוא לא בלע את מטה אהרן כתנין, אלא הוא בלע אותו כמטה. מאיפה אנחנו יודעים את זה? כתוב "ויבלע מטה אהרן", ולא 'תנין אהרן'. כך הוא סיפור הדברים של מה שקרה עם המטה של אהרן, ואנחנו ננסה להיכנס קצת לעומק של המעשה כי באמת לא ברור מה המסר כאן, למה משה ואהרן פעלו כך, למה הם לא התחילו ישר ממכת הדם?

אז אמרנו שבבליעת התנין יש סימן לפרעה, אבל נראה את ההפטרה, מספר יחזקאל⁵ "בשנה העשירית בעשרי בשנים עשר לחדש היה דבר ה' אלי לאמר: בן אדם שים פניך על פרעה מלך מצרים והנבא עליו ועל מצרים כלה: דבר ואמרת כה אמר ה' אלוקים הנני עליך פרעה מצלך מצרים התנינים הגדול הרבץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יארי ואני עשיתני" – כאן אנחנו רואים שלא מדובר במאבקי

¹ שמות ז', ח'–י"ג.

² פסיקתא זוטרתא שם.

³ תלמוד בבלי מסכת שבת צ"ז.

⁴ רש"י שם.

⁵ יחזקאל כ"ט, א'–ה'.

כוח מול פרעה, אלא מדובר כאן במשהו שהוא הרבה יותר משמעותי. ההכרזה של פרעה מלך מצרים זה שהוא בעצם האלוהים – "לי יארי ואני עשיתני". ואז הנביא אומר "ונתתי חחים בלחיך והדבקתי דגת יאריך בקשקשתיך והעליתך מתוך יאריך ואת כל דגת יאריך בקשקשתיך תדבק". אני אשים את כל הדגים עליך "ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאריך על פני השדה תפול לא תאסף ולא תקבץ לחית הארץ ולעוף השמים נתתיך לאכלה". כבר אנחנו מתחילים להבין שיש כאן משמעות תפיסתית לתנין הזה – התנין הזה בעיני המצרים הייתה חיה שהם עבדו אותה ופרעה ראה זהות מסוימת עם התנין הזה. תנין זה בעל חיים מאוד עוצמתי – אני לא יודע למה הם בחרו דווקא את התנין, יש להם בעלי חיים יותר עוצמתיים אולי מן התנין, אבל כנראה גם מתוך הקשר של המצרים ליאור הם רואים בתנין בעל חיים מאוד עוצמתי.

אנחנו רואים בפרשת בריאת העולם בספר בראשית⁶ פסוק מעניין "ויברא אלקים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל עוף כנף למינהו וירא אלקים כי טוב". על שום חיה, מלבד כמובן האדם, לא כתוב שה' ברא, לא כתוב שהוא ברא את הפרפרים, ברא את הנחליאלי – שום מין לא נכתב בפני עצמו. כתוב שהקב"ה ברא את כל החיות או את כל הבהמות, אבל לא מוזכר כל מין ומין בפני עצמו. מוזכרות קבוצות, לא מוזכר כל מין ומין. ולגבי התנינים הגדולים אנחנו רואים שפתאום הקב"ה מזכיר אותו בנפרד. הרמב"ן⁷ כותב על כך 'בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם אורכם פרסאות רבות, הגידו היוונים בספריהם שידעו מהם ארוכים חמש מאות פרסה' – האמנם? תנין זה לא בעל חיים כל כך גדול, יש תנינים גדולים אבל לא עד כדי כך. אלא כנראה מדובר בבעל חיים שאנחנו מכירים כיום כלויתן, ולפי זה אנחנו כבר מדברים על בעל חיים שלישי – דיברנו על נחש, על תנין של היום, ועכשיו אנחנו מזכירים גם את הליתן. ממשיך הרמב"ן 'ורבותינו גם כן הפליגו בהם, בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלוקים, כי הוא שהמציאם מאין מבראשית, כאשר פירשתי לשון בריאה. וכן יעשה באדם למעלתו, להודיע כי הוא מוצא מאין עם דעתו ושכלו'. אמנם הרמב"ן מדבר כאן על הליתן, אבל כנראה הוא רומז לזה שלקב"ה היה חשוב להזכיר שהוא זה שברא את התנין ולא התנין ברא את עצמו, שמקורו מגיע מריבונו של עולם, כנראה כדי להתמודד עם התפיסה הזו שהתנין הוא לא אלוה.

המהרש"א⁸ בחידושי אגדות כותב כך; 'יראה לפי שכל מה שיש ביבשה יש בים כדאמרינן בחולין, והמין היותר גדול הנזכר ביבשה הוא הראם כדלעיל. יש לנו לומר שהניכר בים בבריאה ממין היותר גדול דהיינו תנינים הגדולים הוא גם כן מין ראם, ומה שפירט אותן התורה בבריאת רמש המים טפי

⁶ בראשית א', כ"א.

⁷ רמב"ן שם.

⁸ מהרש"א חידושי אגדות בבא בתרא ע"ד:

מבריאת רמש האדמה שלא פירט בהן ראם, יש לומר שאלו במים יותר גדולים בהפלגה מאותן שביבשה'. המהרש"א מסביר שהגמרא עורכת השוואה שכל דבר שנברא בים נברא כנגדו ביבשה. ביבשה זה הראם, בעל חיים מאוד גדול, וכמוהו נברא בים אותו בעל חיים. אז שואל המהרש"א למה דווקא הוזכרו התנינים הגדולים? הסיבה היא שהלוייתן הוא הרבה יותר גדול מהראם. אם נעשה השוואה לימינו – מה בעל החיים הכי גדול ביבשה? הפיל. משקלו של הפיל עומד על כשמונה טון והלווייתנים לארבע מאות טון. ממשיך המהרש"א וכותב 'ולמאן דאמר נמי שהם לויתן נחש פירט בהן יותר בבריאה לפי שהן תענוג ומאכל נפשי לצדיקים לעתיד ומה שלא פירט גם כן ברמש האדמה בהמות בהררי אלף הכי נמי לפי שאינן גדולים כל כך בהפלגה כמו הלוייתן שמקיף כל העולם'. אנחנו רואים כאן איזה הסבר עוד יותר עמוק שאומר שזה היצור הכי גדול בעולם ולכן מזכירים אותו במיוחד שגם הוא נברא מריבונו של עולם, שלא יבוא בן אדם להגיד שהוא נברא מעצמו.

במלבי"ם⁹ מופיע רעיון נוסף 'המצרים היו מאמינים שהיאור נילוס הוא קדוש, ושהתנינים הגדולים שבו יש בהם אלוהות, ושיש תנים אחד גדול מכולם שהוא מושל על כולם והוא ברא את עצמו ואת היאור, והמשיל אליו את פרעה בכוחו, שהוא יש לומר בארץ הכוח עצמו שיש להתנים ביאור'... כלומר, התפיסה הקדומה הייתה, לפי המלבי"ם, שיש תנין אחד גדול מכל התנינים שהוא ברא את עצמו ואת היאור, והוא גם השריץ את כל התנינים הגדולים שמקיפים – 'ועל כן קראו בשם התנים הגדול שהוא רובץ בתוך יאוריו, שהיאורים כולם ומה שבם שייך אליו, והוא מתפאר שהיאור הוא שלו כי הוא בראו, וכן שעשה את עצמו עם היאור שבו תלוי אושר ארץ מצרים'. אז אנחנו אם כן רואים שהתפיסה הקדומה הייתה – ואפשר לומר שזה היה המעשה של משה ואהרן, שהם זורקים את התנין והתנין בולע את כל התנינים, אבל הוא בולע אותם בתור מטה – למה הקב"ה צריך לעשות עוד נס, להפוך קודם את התנין למטה ואז לבלוע את התנינים, הרי יש מספיק עוצמה אם התנין של אהרן בולע את כל התנינים? אז לא, מטה בא להגיד שהוא יותר חזק מהכוח של התנין ולהזהיר את פרעה.

גם הבבלים ייחסו לתנין אלוהות, כפי שמופיע במדרש¹⁰; 'והנה מלאכי אלהים, זה דניאל, עולים ויורדים בו, שעלה והוציא את בלעו מתוך פיו, הדא הוא דכתיב ופקדתי על כל בבל והוצאתי את בלעו מפיו, שהיה לו תנין אחד לנבוכדנצר והיה בולע כל מה שהיו משליכין לפניו, אולי גם אמצעי של הוצאה להורג, כל מה שהיו משליכים לפניו הוא היה בולע. ונבוכדנצר העריץ אותו, 'אמר לו נבוכדנצר לדניאל כמה כוחו גדול שבולע כל מה שמשליכים לפניו. אמר לו דניאל תן לי רשות ואני

⁹ מלבי"ם יחזקאל שם.

¹⁰ בראשית רבה ס"ח, י"ג.

מתישוי' – אני אסתדר איתו. 'מה עשה? נטל תבן והטמין לתוכו מסמרים השליך לפניו ונקבו מסמרים את בני מעיו, הדא הוא דכתיב והוצאתי את בלעו מפיו'. שוב, גם כאן יש רמז שהבבלים ייחסו כוחות של אלוהות לתנינים.

אני רוצה קצת להעמיק את המסר הזה וגם להסתכל על תקופתנו אנו. אני רוצה מתוך דברי הרב קוק באחד מספריו העמוקים ביותר – אורות הקודש¹¹. בפסקה הזו הוא מתייחס לתנין עיוור – מי זה התנין העיוור? הרב קוק לא הרבה להזכיר פילוסופים, אבל הוא מזכיר בדברים המובאים פילוסוף בשם ארתור שופנהאואר, והוא מתייחס להגות שלו ומגדיר אותה כהגות של תנין עיוור.

למה כוונתו של הרב זצ"ל, מה הוא רוצה להגיד לנו כאן ומה המסר לנו ולדורנו?

מי היה ארתור שופנהאואר? הוא היה פילוסוף גרמני שפיתח פילוסופיה מאוד פסימית. גם באופן אישי הוא לא התחתן, הוא אמר שאין טעם להביא ילדים לעולם כל כך אומלל. שופנהאואר הזה בא ואומר דבר כזה – כמובן שהוא לא האמין בהשגחה עליונה, הוא אומר שמה שמניע את העולם זה רצון עיוור. מה זה אומר? יש בעולם המון בני אדם שיש להם המון תשוקות ורצונות. ויש רצונות מקומיים. וכדי להגשים את הרצונות האלו, המקומיים – זה הכוח שמניע את העולם. בואו ניקח לדוגמה את העניין של נישואין. הוא אומר לבן אדם יש תאוה שנקראת תאוות המין והוא רוצה להגשים אותה, ולכן הוא מגיע לאישה ואומר לה שהוא רוצה שהם יחיו ביחד – זו התפיסה של שופנהאואר. מה כל כך רע בזה? אם ניקח את ההשקפה של היהדות ביחס לנישואין נראה שמדובר בדברים שהם הרבה יותר נאצלים – להעמיד דור המשך. ברור שיש גם עניין מסוים של תאוה, אף אחד לא מתכחש לכך שיש יצרים, אבל אנחנו רותמים את היצרים לשליחות. ניקח עוד דוגמה – שופנהאואר מסתכל על הסיבה שבגללה אדם רוצה עבודה – הוא אומר, אדם רוצה כסף ולכן הוא עובד, הוא רוצה להיות עשיר. האם זו ההסתכלות היחידה על עבודה? יכול להיות שליחות, יכול להיות מימוש עצמי – אבל לא זו ההסתכלות של שופנהאואר. שופנהאואר אומר שהאדם חי מתוך הרצונות שלו המקומיים. ומזה התפתחו תפיסות מאוד שליליות שהשפיעו אגב על פילוסוף אחר שלצערנו הייתה לו קרבה לתרבות השלילית ביותר, הטמאה ביותר שקמה בעולם וזה ניטשה, שהיה קרוב מאוד לתרבות הנאצית – ניטשה ראה את שופנהאואר כמורו ורבו בתפיסה הזו. ואפשר לומר שהתפיסה הנאצית כנובעת מזו של שופנהאואר – כי אם העולם נברא למלא את רצונותיי, שזו התפיסה התשתיתית, אז אם כן התפיסה הבאה היא שיש גם אנשים שנבראו למלא את הרצונות שלי ואני צריך לשלוט בהם. אלו דברים שניטשה כותב במפורש – יש לו ספר 'עם האדונים ועם העבדים' וזה עמד ביסודה של אחת התפיסות המתועבות ביותר שהיו בעולם מאז ומעולם.

¹¹ אורות הקודש ב', ט"ו.

הרב ידידיה הכהן – שיעור פרשת שבוע, פרשת וארא תשע"ח

נראה איך הרב מסתכל על התפיסה הזו ונקשר את הדברים לאותו תנין קדום שמופיע בפרשתנו. 'אותה הסתכלות הרשעה, הפסימיסטית, הקיצונית, שנתבטאה בפילוסופיה חדשה על ידי כפרנים כשופנהאווור וחבריו... הרשעה והשקר שיש כאן הוא רק העוורון השלילי שגורם להם לא להכיר את אותו הכוח העיוור הפועל כל כך במלוא העולם של החרשים והדמיונות, הרגשות והשאיפות, וגם המחשבות האנושיות בכל היקום המוחש. מובן הדבר שהשתקעות בעומק הרשעה, השיעבוד הפנימי אל הרצון העיוור כששולט בעולם הרי הוא מגביר את כוחו של תנין עיוור זה והעולם סובל ממנו מרוב רשע וכסל מבלי הכיל'. הוא אומר שברגע שאתה תופס שהכל בא לשרת אותי, הכל בא כמו איזה תנין עיוור – הביטוי של התנין העיוור – זה מדרדר את כל העולם, לוקח אותו מרמה אידיאלית של שליחות שאנחנו צריכים ליצור בתוכנו, לרמה שאנחנו צריכים לרדוף אחרי רצונותינו כדי למלא אותם. 'ועצם המדע המוטעה הזה, כשצויריו מתגברים, הוא בעצמו הנהו הגורם היותר גדול להחשכת העולם על ידי התפשטותו של הרצון האכזרי והגס הזה בכל סעיפיו וחיליו'. הרב בדרך כלל היה מלמד סנגוריה, כך אנחנו מכירים את הרב קוק. אבל בדברים שהוא לא מוצא איך ללמד עליהם סנגוריה, אז אנחנו רואים את הביטויים החרפיים שלו. 'רוחו הטמא נמוג על ידי כן בעצמותה של התרבות האנושית והוה לה לכוח הפועל בנימוסיה, תיאורי חייה, אומנתה, שיריה, וכל כבודה המדומה'. הרי אתה יכול תמיד להסתכל – למה אדם מלחין שיר? כי יש לו איזה רצון נמוך להתפרסם, להרוויח מזה כסף או משהו כזה. אבל אתה יכול להגיד שהבן אדם הזה בא להלחין שיר מתוך איזה אידיאל, מתוך איזו מטרה יותר עמוקה ועליונה. 'בניצחון הרשעה העמוקה, בהגברת החופש הטהור על הכוח העז של העבדות הרשעה' – הוא קורא לזה ממש עבדות, עבדות ליצרים, 'העולם וכל מילואו מתעדן ומתעלה, ורצונו של האדם מתעשר בעומק וחוטב אמיץ שמבטיחו חיי עולם של שלטון ופעולה עדינית מקורית, למעלה מכל גבולי זמן ומקום'. כשמנצחים ומגבירים את החופש – שמנצחים את העבדות הזו ומגבירים את החופש, אז הרצון של האדם מתעשר. 'אמנם הרשעה עצמה חמושה היא בכלי זיינה, נותנת היא רוח עושים בלב חכמי תוהו, שופכת בזו על נדיבים, ומציגה גדודים, המגבירים את חילה'. הוא אומר שלתפיסה הזו, לרשע הזה יש מקום. 'תלמידיו של בלעם הרשע שהשתקע בעומק הרצון הגס במלוא כוח חייו' – הוא אומר שאותה תפיסה, ואגב – אנשים אולי לא יודעים לשייך לשופנהאווור או לדברים כאלו, אבל תפיסה כזו היא תפיסה שהיא מאוד חזקה גם בימינו. גם בימינו אנשים באים ואומרים שהעולם בא למלא את רצונותיי ותאוותיי. לפי הרב קוק זה עומק הרשעה, זה תלמידיו של בלעם הרשע, שהוא מכפיף את 'כל שיעור הקומה של השכלתו חכמתו, שאיפתו וברק חזיונותיו'. בלעם היה אדם מאוד גבוה ומאוד רוחני, אבל למה הוא כפף את הכל? לדברים הכי נמוכים, לרצונות הכי בהמיים שלו. 'וספיחי הספיחים של תלמידיו תלמידיו הם הם אלה המפריאים את רוחו, בעלי עין רעה' – הפסימיזם – 'ונפש גבוהה ורוח רחבה'.

הרב קוק אומר כאן גם עוד איזה עניין, של עין רעה. יש הסתכלות של עין רעה ויש הסתכלות של עין טובה. על כל דבר בעולם אפשר להסתכל כך או כך. אדם הקים מפעל חסד – אפשר להתפעל מהמעשה שלו, ואפשר להגיד, למה הוא הקים מפעל חסד? כי הוא רוצה להתפרסם, הוא רוצה כבוד. הרב מדבר על כך שכל הסתכלות אפשר להסתכל הסתכלות כפולה – יש דברים שאפשר להתבלבל בהם – אדם הולך לאכול ארוחה טובה במסעדה, אז אפשר לבוא ולהגיד שפה זה מובהק שהאדם רוצה למלא את הרצון שלו לאכול במסעדה. אבל גם דברים פשוטים מאוד אפשר להסתכל תמיד בשתי ההסתכלויות האלו. 'בעלי עין רעה, ונפש גבוהה, ורוח רחבה – והם הם שמוכרחים להיות נוחלים גיהנם ויורדים לבאר שחת, ולהיות אפשר תחת כפות רגלי הצדיקים, תלמידיו של אברהם אבינו בעלי העין הטובה, הנפש השפלה והרוח הנמוכה, האוכלים בעולם הזה ונוחלים לעולם הבא, ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם ביום אשר אני עושה אמר ה' צבא-ות'.

כי לאותם רשעים יש רק את העולם הזה – הם לא מכירים את העולם הבא. עכשיו בן אדם צריך למלא את רצונו. כל הדברים שאני פוגש באים למלא את רצוני והרצון הזה חייב להתמלא. זו התפיסה הזו, השלילית.

נראה מה כותב החת"ם סופר¹² שמסביר את הנס שהגמרא הביאה במסכת שבת, ונראה איך הם מתחברים לדברים שלנו. 'ובאותות זה המטה. כתיב ויבלע מטה אהרן את מטותם אמר ר' אלעזר נס בתוך נס היה. פירוש, לפי הגמרא הנ"ל שמידה טובה היה ראוי שמיד בעודו תנין יבלע מטותם ולא עד אחר שנעשה מטה אלא שרצה לעשות נס בתוך נס. והטעם, כי הקב"ה הראה לפרעה שהחזיק עצמו לתנין הגדול הרובץ ואיננו אלא מטה של הקדוש ברוך הוא, כדכתיב בסנחריב ומטה הוא בידם זעמו, והוא מתגאה שהוא בעצמו התנין... מה הוא אומר כאן? פרעה חושב שהוא התנין הגדול, שהוא אלוה – ותנין זה בעל חיים עם המון עוצמה שהוא ממלא את רצונותיו. נראה שהוא אלוה של עצמו, אף אחד לא שולט עליו, הוא ממלא את כל רצונותיו. 'ואמנם מעכשיו ימסור הקב"ה מטה שלו לישראל והם אינם מתגאים אלא יחזיקו את עצמם מטהו של הקדוש ברוך הוא'. הקב"ה מוסר את המטה שלו לישראל, אבל ישראל הם לא אוכלים אותו כתנין, כי ישראל לא מוכנים להיות התנין הזה שהוא ממלא את הרצונות שלו, אלא הם רוצים להיות המטה של הקב"ה. אפשר לומר, שהדבר החזק ביותר בגנום היהודי זה הנושא של השליחות. אני לא מדבר דווקא על אנשים שהם יראי שמים – יהודי מרגיש שהוא שליח. יהודי תמיד ירגיש קצת רע עם עצמו כאשר הוא יגיד אני משועבד לתאוותי. השליחות זה דבר שהוא מאוד חזק. זו האנטיתזה לתפיסה המצרית הקדומה, וזו כנראה הייתה התפיסה המצרית הקדומה שהכל בא לשרת אותנו – הרי מה זו התפיסה של אימפריה של

¹² חתם סופר שבת צ"ז.

עבדים? המשמעות היא שכולם צריכים למלא את רצונתי, זה שיא הטומאה. ומעבר לזה, בצד השני בדיוק, נמצא עם ישראל.

וכך כותב הרב יעקב אריאל בספרו 'מאהלי תורה'¹³; 'הדיון הנוקב שבין אהרן לבין חרטומי מצרים התמקד בשאלת ייעודו של האדם ומשמעות חייו. החרטומים ראו באדם מין תנין, יצור שכל ייעודו במילוי סיפוקיו. אין לו שליחות ואין לו ייעוד, הנהנתנות היא הממלאת תוכן את כל חייו. אהרן רואה את האדם כמטה שהוא כלי בידי ה' למלא את שליחותו של ה' בעולם. דיון רעיוני זה ריחף מעל למשא ומתן הדיפלומטי בדבר שחרורם של העבדים מעבודתם. הבעיה לא התמקדה בשאלה כמה ימי חופש יקבלו העבדים ואם יקבלו בכלל' – הוא מתייחס כאן לשאלה נוספת שהרבה דנים בה, מה משה רבנו אומר לפרעה 'דרך שלושת ימים?' הרי הוא יודע שהם לא יחזרו, תגיד בוא תשחרר אותנו וזהו, מה אתה אומר 'דרך שלושת ימים?' 'והשאלה האמתית המסתתרת מעבר לשאלות הפרוזאיות היא שאלת השאלות: למה יש צורך בכלל לתת חופש לעבדים? החוק והכוח הם שקבעו את הסטטוס. האדונים זקוקים לעבודה והעבדים חייבים לספק אותה'. יש עם של אדונים, יש עם של עבדים, העבדים צריכים לספק את העבודה. 'אלו חוקי החיים וצרכיהם. והנה בא אהרן וקורא תגר על עצם המערכת. אמנם אדם לעמל יולד, אולם לעמל הזה יש משמעות, יש ייעוד, ויש מטרות על... ולכן האדם חייב להיות כלי שרת ביד מקור הערכים על מנת לקדמם וליישמם. אין אדונים ואין עבדים אלא כולם כלים שווים הם בשאיפתם למלא שליחותם הנעלה. החרטומים בעלי התפסיה התנינית בזו מן הסתם לאהרן המחזיק במטה. עץ יבש הוא המטה. אין לו חיים משלו, אין הוא יודע את טעמים של החיים והוא כבול לרצון משלחו. מה טעם יש בחיים כאלו, חיי מטה מת, שחוף, מאובן, מדוכא ונענה שאינו אלא כלי ביד אחרים. אהרן הראה להם שאף הוא יכול להיות תנין, לא בעל כרחו עשאוהו מטה' – רגע, אז למה בכלל, שואל הרב אריאל, זרקו את המטה והוא הפך לתנין? זרוק את המטה ושהוא יאכל את התנינים ונגמר הסיפור. הוא אומר לא, אני יכול להיות תנין – אדם מישראל יכול ליהנות, זה לא דבר שהוא לא יודע, הוא יכול להתנהג כמו גוי לגמרי. יצור חי הוא האוהב את החיים ומרצונו הטוב ומהכרתו הוא מעדיף להיות מטה ביד ה'. כי רק כך חייו מתמלאים תוכן ומשמעות, כי רק כמטה המשרת ערכים הוא חי באמת את חייו המהותיים, מפתח את כשרונותיו הטבעיים ומספק את נטיותיו האמתיות'. האדם מעדיף להיות מטה, מטה במובן של שליחות. כך אומר אהרן, אני מעדיף להיות שליח – אני יכול להיכנס לתוך תאוותי, אבל אני מעדיף להיות שליח.

¹³ הרב יעקב אריאל, מאהלי תורה, עמ' 109-110.

יש כאן תפיסה שאיתה התחלנו – התפיסה הראשונית של התנן כעבודה זרה. אמרנו שמאחורי העבודה הזרה הזו שנראית מאוד מגושמת, יש תפיסת עולם של עומק שהביטוי שלה הוא תנן – תנן שוכב כל היום, טורף. זה דגם. הוא לא מחויב למישהו, הוא לא שליח של מישהו, לא עושה חסדים. הוא חזק מאוד, הוא צריך לספק את הצרכים שלו והוא מספק אותם. והתפיסה שלנו כיהודים זו התפיסה של המטה. אנחנו שליחים. זה מוטבע בנו. רואים בכל מהלך ההיסטוריה, בתנועות שהיה גרעין טוב תמיד הצטרפו למהלך יהודים. הקומוניזם זו דוגמה טובה – הרבה יהודים כמו טרוצקי ועוד היו חלק מהתנועה. השליחות היא טבועה ביהודי, זה מה שאנחנו מציגים בעולם. מול התנן שמכריז אני נהנה, אני שוקע בתוך היאור, טוב לי, אני מחפש רק ליהנות. הוא גם לא פועל יותר מידי בעולם, לא זו הרבה, מחפש לאכול, לעשות את הצרכים שלו וזהו. 'התנינים שהחליטו להיות כאלו איבדו במו ידיהם את יכולתם לחזור ולהפוך את עצמם למטות. תנינותם בלעה את מטותם. אולם באמת ראויים אף הם להיות מטות ולא רק תנינים. מטה אהרן חוזר ובלוע את מטותם. תפיסת עולמו מנצחת את תפיסתם'. המסר שמסיים את הסיפור הזה זה שמטה אהרן הוא זה שבולע את המטות. כלומר, תפיסת העולם הנצחית יותר שתתקיים לעתיד לבוא זו תפיסת העולם של המטה ושל השליחות.

נזכיר גם מתורתו של האדמו"ר הזקן¹⁴ שיום פטירתו חל היום והוא אומר דברים שטמונים בהם הדברים שאמרנו – 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן קח את מטך והשלך לפני פרעה יהי לתנן... ויבלע מטה אהרן את מטתם'. להבין עניין המטה שנהפך לנחש ואחר כך חזר ונהפך למטה. וגם מה שזה היה המופת הראשון שנתנו לפרעה וקדם לכל העשר מכות. הנה כתיב וינצלו את מצרים ואמרו חז"ל שעשאוהו כמצולה שאין בה דגים'. כדרכו הוא משתמש בלשון קבלית – 'פירוש שליקטו כל הניצוצים שנפלו בשבירה אליהם ונתרוקנו מצרים מהם עד שנשארו כמצולה ולא השאירו שם אפילו ניצוץ אחד'. לפי הקבלה יש ניצוצות של קדושה שהתפזרו בכל העולם, אפילו במקומות הכי טמאים יש ניצוץ של קדושה, כי אם לא היה אותו לא היה חיים. גם החיים צריכים לינוק ממשוהו. 'כדי להוציא הניצוץ מן הקליפה המכסה עליה אי אפשר להיות כי אם על ידי שבירת הקליפה וכמשל האגוז'. כדי להוציא את הניצוץ, כדי לגאול אותו, צריך לשבור את הקליפה כמשל האגוז – אנחנו נכנסים לחודש שבט, מה זה אגוז? אם אני רוצה לקבל את הפרי שיש בתוך האגוז אני צריך לשבור את הקליפה. 'ועל דבר זה היה עניין העשר מכות כדי לשבר הקליפות ולהוציא מהם הניצוצים. אבל ישראל עצמם לא היו צריכים למופתים כלל כי הם מאמינים בני מאמינים. כמו שכתוב ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' וכו'. רק בשביל להוציא הניצוצות המובלעים תוך הקליפות ממש הוצרך להיות

¹⁴ האדמו"ר הזקן, תורה אור וארא

הרב ידידיה הכהן – שיעור פרשת שבוע, פרשת וארא תשע"ח

עשר מכות הנ"ל שזהו בשביל 'יודעו מצרים'. כלומר, שבירת הקליפה זה הידיעה שהמצרים שיודעים שה' הוא האלוקים. 'ובזה יובן עניין המופת הראשון שהראה ה' יתברך לפרעה שנהפך המטה לנחש שזהו הקדמה לכל העשר מכות. כי הנה עניין העשר מכות מבואר שהוא לשבר הקלפיות שהם בחינת יש ודבר בפני עצמו כמו שאמר לי יאורי, רק דקרו ליה אלהא דאלהיא כנ"ל. הם קראו לעצמם אלוה האלוהים. מה היה שורש הקליפה שלהם, שורש הטומאה של מצרים? כמו שאמרנו, הם ראו בעצמם אלוקות. זו הייתה הקליפה שלהם. 'ועניין המופתים הוא להראות להם איך שעם היותם בחינת קליפות וסטרא אחרא ממש, אף על פי כן הם מקבלים חיות תמיד בקדושה בכל רגע, שבאמת אינם יש ודבר נפרד בפני עצמו כדמיונם הכוזב, אלא שהם בטלים בתכלית לגבי אלקותו יתברך'. בזה שהם נכפפים למופתים האלוקיים זה מראה שהם לא בעצם דבר בפני עצמם אלא מי ששולט זה ריבונו של עולם. 'רק שהחיות נמשך להם על ידי מסכים והשתלשלות מדרגות רבים ועצומים וגברו כל כך הצמצומים וההסתרים עד שיוכלו לומר לי יאורי – עד שהם יוכלו לכפור. 'ועל זה היה מורה המופת הראשון בעניין המטה שנהפך לנחש. פירוש, מטה הוא לשון המשכה והטייה ותנין הוא מקור הקליפות דמצרים כמו שכתב התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו. והראה לו משה איך שהמטה נהפך לנחש דהיינו שמבחינת אור והמשכה דקדושה הנקרא מטה נמשך החיות והקיום לתנין מקור הקליפות'. בזה שהמטה הופך לתנין, משה אומר להם שהמטה זה השליחות, כמו צינור שמגיע מריבונו של עולם. הכוח שיש לכם הוא לא מעצמכם, הוא מריבונו של עולם. בעל התניא מעמיק את ההסתכלות ואומר שזו לא רק הייתה היאבקות בין תפיסות והתפיסה היהודית ניצחה, אלא הוא אומר – התפיסה היהודית באה ואמרה, מאיפה מגיע הכל? גם הרצון התאוותני שלכם מגיע מאיפשהו – מאיפה הוא מגיע? הוא מגיע מריבונו של עולם. 'שעל ידי צמצומים רבים אלו מסתתר השפע מבחינת המטה כל כך עד שיוכל להיות התהוות בחינת התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ואומר לי יאורי ואני עשיתיני. אחר כך הראו לו איך שהנחש נהפך למטה וגם ויבלע מטה אהרן את מטתם, בזה הראו לפרעה ולמצרים אשר אינם יש ודבר בפני עצמם. כי אם בכל רגע נמשך להם החיות מאלוקות אלא שהוא יתברך אל מסתתר. ועל דבר זה היו כל המופתים להיות וידעו מצרים כי אני ה'. כל המופתים המטרה שלהם זה שידעו מצרים כי אני ה'.